

Костиря Б. М. Проблеми систематизації літератури з філології в умовах демократизації суспільства // Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. — 2013. — № 37. — С. 31–39.

БОРИС КОСТИРЯ

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ З ФІЛОЛОГІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Дана стаття присвячена сучасному станові та завданням систематизації літератури з філології у зв'язку з демократичними процесами українського суспільства останніх двох десятиліть. Значні зміни у гуманітарній сфері України, зокрема у літературі та філологічних науках, зумовили як прогресивні, так і деструктивні явища. У цьому дослідженні розглядається характер змін та їх відображення у таблицях ББК.

Ключові слова: ідеологія, демократія, плюралізм, лібералізм, постмодернізм, розділ, підрозділ.

В умовах демократизації суспільства гостро постає проблема внесення змін у систематичні каталоги. За часів Радянського Союзу гуманітарні науки розвивалися під значним впливом ідеології. Демократичні процеси зумовили значні зміни у гуманітарній сфері держави, які повинні знайти відображення в таблицях ББК.

Об'єктом даної статті є таблиці ББК з філології.

Предметом дослідження є зміни, які відбуваються і яких потребують таблиці ББК з філології у зв'язку з демократичними процесами.

У посібнику «Систематичний каталог», який уклав Едуард Сукіасян, сказано: «Комуністична партійність як основоположний методологічний принцип бібліотечної справи в соціалістичному суспільстві визначає вимоги до структури, змісту, принципам побудови та ведення систематичного каталогу. Теоретично обґрунтовані три основних принципи: ідеологічна спрямованість, науковість, доступність» [7; 11]. Ідеологічній спрямованості систематизації були присвячені публікації в радянський період [5].

Е. Сукіасян у своєму посібникові приділяв увагу проблемі політичної освіти: «Оцінка ідейної спрямованості документа при систематизації вимагає великої політичної культури і відповідної системи знань. Відповідальність систематизатора перед читачами, які користуються каталогом, надзвичайно висока. Звідси витікає і необхідність постійного вдосконалення, доповнення своїх знань з суспільних наук. Вища політична освіта (університет марксизму-ленінізму) стане доброю базою для подальшого підвищення рівня знань шляхом повсякденної самоосвіти» [7; 146].

Зростання ідеологізації бібліотечно-бібліографічної класифікації можна простежити в історичному аспекті, порівнявши таблиці з книжок Ю. Іванова-Меженка «Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація» (1919) [4] та «Десяткова класифікація: для масових бібліотек» (1938) за редакцією М. Фельдштейна [2]. У другій книжці розділ «Філософія» доповнений підрозділом «Діалектичний матеріалізм», а «Релігія» замінене на «Антирелігійною літературою».

Чи має значення ідеологічна спрямованість тепер. Має, але менше. Панівною в Україні та світі зараз вважається ідеологія ліберальної демократії. Звісно, це не означає, що гуманітарії повинні дотримуватися саме цієї системи поглядів. Френсіс Фукуяма наголосив, що кінець історії настане з перемогою в усьому світі лібералізму. На час проголошення цих ідей відбувався розпад СРСР та незначні ліберальні реформи у Китаї, що дослідник наводив на підтвердження своєї теорії. Чи були правильними

погляди Фукуями, покаже час. В усякому разі, лібералізм має значні вади, зокрема велике соціальне розшарування.

На сьогоднішній день принцип ідеологічної спрямованості є глибоко застарілим. У Конституції України проголошена ідеологічна багатоманітність. В умовах політичного плюралізму перед бібліотекарями стоїть завдання забезпечити читачам доступ до інформації, яка була б вільна від політичної кон'юнктури. 10 лютого 1994 року на розширеному засіданні інформаційно-бібліотечної ради НАН України розглядалися питання удосконалення ББК. Було прийнято рішення схвалити ініціативи ЦНБ ім. В. І. Вернадського щодо приведення таблиць ББК відповідно до сучасних потреб. «Колектив НБУВ розпочав роботу над створенням Рубрикатора, фундаментальною основою якого стали «Робочі таблиці класифікації НБУВ», — пише Олег Сербін. — Дані таблиці, у свою чергу, укладені на основі повного варіанта таблиць ББК для наукових бібліотек. «Робочі таблиці класифікації НБУВ» — це надбання акумульованих в один цілий інформаційно-пошуковий масив понять, рішень і відповідних індексів або комбінаційних за індексувань, що ґрунтуються на методичних висновках спеціалістів-систематизаторів, запитів користувачів та нових надходжень» [6; 81].

Варто відзначити, що на сучасні гуманітарні науки значний вплив має філософія постмодернізму (Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дельоз, Ф. Гватарі), яка здійснює ревізію усталених поглядів, заперечує авторитети. У літературі відбувається перегляд раніше затверджених жанрів і виникнення нових, з'являються нові жанри-дифузії. Постмодерністи слушно твердять, що всі ідеології у ХХ століття у світі зазнали поразки, істину неможливо встановити і вона завжди відносна. Виявилось, що на землі не можна побудувати рай, а можна тільки запобігти пеклу. Світ розуміється постмодерністами як ризома. Зв'язки ліній ризоми утворюють так зване «плато» — тимчасову зону стійкості в її постійно пульсуючій конфігурації. За словами Петра Гречка, «Ризома — це безліч безладно переплетених

відростків або пагонів, що ростуть у всіх напрямках. Вона, отже, не має єдиного кореня, сполучного центра. Це непаралельна еволюція зовсім різнорідних утворень, яка відбувається не за рахунок диференціації, членування, розгалуження, а завдяки дивовижній здатності перестрибувати з однієї лінії розвитку на іншу, виходити і черпати сили з різниці потенціалів. Як трава, що пробивається між каменями брукувкки, ризома завжди чимось оточена і тим обмежена, зростає з середини, через середину, в середині» [1]. Це вчення зумовлює мінливість і нестійкість знань та уявлень про них.

З огляду на нові політичні та світоглядні реалії таблиці літератури з філології потребують внесення змін. Таблиці ББК з філологічних дисциплін для наукових бібліотек виходили у 1963 та 1990 роках і на сьогоднішній день є значною мірою застарілими. У розділі «Українська література ХХ століття» у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського не відповідають сучасним реаліям підрозділи Ш5(4УКР)6-300.1 «Партійність і народність літератури», Ш5(4УКР)6-301 «КПРС і література», Ш5(4УКР)6-302 «Боротьба проти проявів буржуазної ідеології». У жанрових поділах української прози є застарілим підрозділ «Ш6(4УКР)6-46.5. Нариси про комуністичну мораль і комуністичне виховання».

Натомість виникає потреба у впровадженні галузевих підрозділів «Література та Інтернет», «Література і телебачення», «Література і PR-технології», які відповідають потребам сучасності. Це ті проблеми, з якими часто стикається сьогодні літературний процес і які осмислюються багатьма дослідниками. У добу масового суспільства, коли громадська думка штучно формуються медіа-технологіями, потреби і запити читачів багато в чому залежать від реклами. На смаки читачів зараз впливає не стільки класичний канон, скільки те, що і як часто пишуть про той чи інший твір у засобах масової інформації.

У розділі «Теорія літератури» потрібні додаткові підрозділи, які відбивають розвиток цієї науки та літературний процес останніх десятиліть. Брошура ББК з теорії літератури вийшла у 1981 році [3]. Відтоді теорія

літератури, особливо на пострадянському просторі, значно просунулась уперед. Класифікація згаданої брошури вже не відповідає сучасному стану науки про літературу. Компаративістика сьогодні – це вже не тільки школа у літературознавстві, а окрема галузь літературознавства. Вона потребує виокремлення в розділі «Теорія літератури». Тому формулювання індексу «Ш400.218.7. Взаємовплив і взаємозбагачення літератур» було доповнено ще одним реченням «Порівняльне літературознавство». Індекс Ш401.1 «Художній твір як система» було доповнене реченням «Художній текст», бо в останні роки надходить багато літератури, присвяченій художньому текстові.

У розділі Ш4г(0)59 «Окремі літературознавчі школи та напрямки» необхідно додати та виокремити міфологічну школу, інтуїтивізм, структуралізм, постструктуралізм, деконструктивізм, фемінізм, постколоніальну критику, рецептивну естетику У згаданій брошурі не представлений постмодернізм як напрям літератури, а він є центральним напрямом світової літератури 1970–2000-х років, тому виникає потреба в підрозділі «Ш400.211.9. Постмодернізм». З-поміж стильових течій модернізму в систематичному каталозі варто виокремити імажинізм, «театр абсурду», «новий роман» та «розбите покоління». Утратили своє значення підрозділи «Ш400.011. Класовість і партійність літератури», Ш400.012. Народність літератури»

Під час розвитку літератури поступово з'являлися нові жанри і жанрові різновиди. На ранніх етапах літератури багато сучасних форм ще не існувало. Багато давніх і середньовічних творів наукової та суспільно-політичної думки зіграли значну роль у становленні літератури, хоча вони не є художньою літературою в строгому розумінні значення слова.

Потребує розширення жанровий поділ художньої літератури. Скажімо, у розділі «Художня проза» представлені такі жанри, як історичні, біографічні, автобіографічні, науково-фантастичні, пригодницькі і детективні, документальні, філософські романи, повісті, оповідання, нариси, есе,

репортаж, публіцистика, науково-художня проза, мемуари, спогади, щоденник, художня біографія, епістолярна література, діалоги, вірші в прозі, мініатюри. Можна виокремити значно ширшу кількість жанрів роману. Потрібен окремий підрозділ «44.9. Кіноповість», бо цей жанр широко представлений у художній літературі. За останні десятиліття з'явилися жанри, яких раніше не існувало, тому необхідно виокремити «44.10. Роман-есе». Таблиця повинна відбивати старі жанри роману «44.7. Родинно-побутовий роман». У підрозділі Ш6 () 6-44.5 «Фантастичні та науково-фантастичні твори», крім готичного роману, жахів, містики та наукової фантастики, утопії, антиутопії, потрібно виокремити як жанр фентезі «44.53», бо він, не маючи дотичності до серйозного письменства, широко представлений у сучасній книжковій продукції. Часом виходять твори на межі художньої прози і філософського та релігійного трактату.

Сьогодні видавництва випускають чимало творів «масової літератури» — твори комерційного характеру, розрахованих на читачів з невибагливим естетичним смаком. За окремими винятками, на час розроблення радянських таблиць це явище було представлено досить мало. Тепер «масова література» представлена у книжковій продукції широко і, що цілком зрозуміло, кількісно переважає літературу елітарну. Це зумовлює необхідність внесення змін у таблиці ББК, які відображають це явище. Може виникнути необхідність введення до таблиць таких прозових жанрів, як трилер, бойовик, еротичний роман. Треба відзначити, що в умовах постмодерної реальності межа між масовою та елітарною літературою часто розмивається. Постмодерністи часто відмовляються від поняття «елітарна література» і творять явище так званого кітчю. Скажімо, важко однозначно віднести до масової чи елітарної літератури твори Віктора Пелевіна, Володимира Сорокіна чи Сергія Жадана.

У розділі «Поезія» чинна таблиця ББК виокремлює поеми, романи, повісті, літературні казки у віршах, балади, ліричну поезію, клерикальну лірику, дидактичну поезію, теоретичні трактати у віршах і поетичні

переклади. Сучасна доба розмивання усталених норм часом породжує такі явища, які важко класифікувати та віднести до вже усталених жанрових поділів. Поетичний твір може бути водночас ліричним і дидактичним. Іноді з'являються незвичні жанри (наприклад, поема-кліп).

У каталозі української літератури потребує розрізнення понять «Література національних меншин. Росіяни в Україні (4УКР=411.2)» і «Російськомовна література в Україні. 941.12». У практиці НБУВ у розрізненні цих понять користувалися принципом, що письменником-представником російської національної меншини вважається той, хто народився у Росії, а решту російськомовних письменників України відносять до російськомовної літератури. Виникає питання: чи потрібні ці два поняття? Чи не варто об'єднати їх в одне?

Крім того, варто відзначити, що російськомовної художньої літератури в Україні видається приблизно стільки ж, як україномовної. Можна сказати, що радянська влада підтримувала перевагу україномовних видань над російськомовними в Україні, а в умовах ліберальної демократії останніх двох десятиліть це не видавалося можливим. Крім того, держава майже не підтримувала україномовне книгодрукування, як і не сприяла впровадженню української мови в суспільстві. Тепер ринок виконує запит споживачів, які вимагають здебільшого російськомовної продукції. Отож згодом може виникнути проблема, що розділ «Російськомовна література в Україні» дорівнюється за кількістю одиниць з україномовною і потребуватиме з ним однакового статусу. В Україні є реальний білінгвізм, і це не може не відбиватися на характері книжкової продукції. Невідомо, як будуть розвиватися мовні процеси далі, яка з двох основних мов в Україні буде розширювати сферу свого впливу, а яка — звужувати. Цілком припустимо, що одна з цих мов буде в Україні витіснитися іншою. Це викличе необхідність внесення змін до каталогу бібліотеки та таблиць ББК, які відображають ці зміни.

У каталогах НБУВ варто приділити окрему увагу літературі української діаспори. Вона потребує більшого розгалуження за жанрами та проблемами. Особливо це стосується тих країн, де українська діаспора представлена широко. Виникає питання, як індексувати твори письменників, які кілька разів міняли країну, у якій проживали. На сьогоднішній день існує практика, за якою індекс ставиться на ту країну, у станом на теперішній час проживає письменник або де він помер.

Виникає проблема індексації творів давньоруської літератури. Зараз терміном «давньоруська література» майже не користуються. Є поняття «давня українська література», «давня російська література». І деякі твори давнього періоду в Росії відносять до давньої російської літератури, а в Україні — до давньої української. Це стосується, скажімо, «Слово о полку Ігоревім». За великим рахунком, у цьому питанні важко дотримуватися об'єктивності й уникнути політичного аспекту.

З-поміж праць, присвячених українській літературі, переважають ті, які стосуються сучасного літературного процесу або історії української літератури ХХ століття. Це зумовлено тим, що при дослідженні сучасної літератури дослідники легше знайти джерельну базу. Здебільшого літературознавці торкаються питань проблематики і поетики різних течій модернізму, що пояснюється недостатній вивченості цих явищ у минулому. Чимало праць присвячено членам Нью-Йоркської групи та сучасним постмодерністам. Нью-йоркська група взагалі випала як об'єкт дослідження літературознавства материкової України до 1991 року. Багато дослідницьких робіт порушують різні проблеми поетики літературного твору.

Сьогодні важко сказати, який вплив матиме художня література в майбутньому, буде вона належати до основних видів мистецтва чи витіснятиметься іншими видами мистецтва, синтетичними та аудіовізуальними. Наразі можна твердити, що за останні 20 років вплив художньої літератури значно знизився, люди стали читати набагато менше, накладі художніх творів різко впали, що пояснюється не тільки поширенням

Інтернету і телебачення, але й певними кризовими явищами в духовності суспільства, падінням загального культурного та духовного рівнів.

Важливою проблемою є надходження до НБУВ та інших бібліотек неякісної, псевдонаукової літератури, яка претендує на компетентність з певних питань. Ставити її до відповідних підрозділів, які стосуються тих чи інших наукових проблем, — означає вводити читачів в оману. Звісно, ця проблема виникла в умовах неконтрольованої свободи, коли держава не перевіряє якість друкованої продукції. Ще варто відзначити проблему надходження літератури, яка прямо чи опосередковано ображає національну честь і гідність народу. Наприклад, це стосується літератури, яка здійснює необґрунтовані нападки на українських класиків. Від неї страждають бібліотеки і читачі. Одним із компромісних варіантів розв'язання цієї проблеми є віднесення таких книжок до науково-популярної літератури.

Упровадження розділу для псевдонаукової літератури тягне за собою проблему етичного характеру: наскільки суб'єктивна чи об'єктивна оцінка науковості книжки систематизатором? В іншому разі гуманітарний простір може страждати від засилля дилетантизму, який профанує наукову діяльність. Подібна проблема характерна і для художньої літератури, коли за наявності грошей можна друкувати будь-які твори низького ідейно-художнього рівня, які теж потрапляють до бібліотеки. Це наслідок перетворення демократії в охлократію. Можна сказати, що свобода дала змогу талановитим митцям вільно створювати високохудожні книжки, але й призвела до численних хворобливих явищ у художній літературі. Хоча інколи важко відрізнити художнє новаторство в літературі від аморальних явищ. Наприклад, це можна помітити на прикладі роману Олесея Ульяненка, який був на деякий час заборонений державною комісією з питань моралі, але водночас він був високо оцінений багатьма письменниками і критиками як високохудожній твір.

Необхідно виокремити в каталозі літератури з філології підрозділи про тестове оцінювання або нове сучасне бачення творчості окремих

письменників. Важливо вивчати попит читачів на твори тих чи інших письменників або дослідників-філологів. Якщо читачів цікавлять окремі періоди розвитку науки, то їх потрібно оперативно виокремити роздільниками із загальної маси. Це стосується таких проблем, як бароко, різні течії модернізму, діяльність письменників-дисидентів. Ці проблеми вже достатньо висвітлені в українському літературознавстві. Не варто ділити літературу за хронологією, якщо дата не відображає зламу в науці.

Отже, у гуманітарних науках в Україні зі зміною суспільно-політичного ладу відбулася переоцінка цінностей. В останні десятиліття демократії суспільні науки в Україні стрімко розвивалися та рухалися вперед. Це повинно знайти відбиття в систематичному каталозі. Демократичні процеси немислимі без ідеологічної, культурної та релігійної багатоманітності. Держава в умовах демократії якомога менше втручається в гуманітарну сферу, надаючи людині якомога більше свободи. Редагування таблиць ББК повинно спиратися на необхідність реагувати на виклики часу. Таблиці ББК «Філологічні науки. Художня література» радянського періоду не можуть відбити всієї складності та розмаїття цих форм суспільності свідомості на сучасному етапі і потребують оновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гречко П. К. Концептуальные модели истории. Ризома как метапаттерн истории // Режим доступу: http://society.polbu.ru/grechko_models/ch29_i.html. — Дата перегляду: 11 лютого 2013 року.
2. Десяткова класифікація: для масових б-к / ред. і передм. М. Фельдштейна; затв. НКО УРСР. — Х.: Кн. Палата УРСР, 1938. — 110 с.

3. Дополнения и исправления к Библиотечно-библиографической классификации. Таблицы для научных библиотек. Выпуск XX. Ш. Филологические науки. Художественная литература. Раздел «Ш40. Теории литературы». – М.: Гос. б-ка им. В. И. Ленина, 1981. – 32 с.
4. Иванов-Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація / Ю. Иванов-Меженко. — К.: Голов. кн. палата. — 92 с.
5. Погорелова В. А. Идеологическая направленность систематического каталога // Систематический каталог в системе каталогов библиотеки: Сб. науч. трудов. – М.: Гос. б-ка им. В. И. Ленина, 1984. – С. 25–33.
6. Сербін О. О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку. — К.: Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, 2009. — 139 с.
7. Систематический каталог: Практ. пособие / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина; Сост. Э. Р. Сукиасян. – М.: Кн. палата, 1990. – 182 с.